

ÕPPEKAVA

OTEPÄÄ 2026

SISUKORD

EESSÕNA	3
1. LIIK JA ERIPÄRA	4
2. ÕPPE- JA KASVATUSTEGEVUSE EESMÄRGID	5
3. ÕPPE- JA KASVATUSTEGEVUSE PÕHIMÕTTED	6
3.1. Õpikäsitus	8
3.2. Õpi- ja kasvukeskkonna kujundamise põhimõtted	9
3.3. Õppe- ja kasvatustegevuse sisu	10
3.4. Valdkondade sisu ja eeldatavad tulemused vanusegruppide kaupa	10
4. ÕPPE- JA KASVATUSTEGEVUSE KORRALDUS, KAVANDAMINE	11
4.1. Õppe- ja kasvatustegevuse korralduse alused	11
4.2. Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine rühmas	11
4.2.1. Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine liitrühmas	11
4.3. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus rühmas	12
4.3.1. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus liitrühmas	12
4.4. Õppe- ja kasvatustegevuse analüüs	13
4.5. Õpetaja vastutus õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisel, kavandamisel	13
5. LAPSE ARENGU HINDAMINE JA ANALÜÜSIMINE	15
5.1. Lapse arengu hindamise ja analüüsimise põhimõtted	15
5.2. Lapse arengu hindamise ja analüüsimise korraldus	15
6. LISATUGE VAJAVA LAPSE ARENGU TOETAMINE	18
6.1. Lisatuge vajava lapse arengu toetamise põhimõtted ja korraldus	18
7. KOOSTÖÖ LAPSEVANEMATEGA	20
7.1. Lapsevanemaga koostöö põhimõtted	20
7.2. Lapsevanemaga koostöö korraldus	20
8. KAASAVA HARIDUSE RAKENDAMINE	22
9. ÕPPEKAVA UUENDAMINE, TÄIENDAMINE, AVALIKUSTAMINE	23
KOOSKÕLASTUSED	24
LISAD	25
Lisa 1. Üldoskused	25
Lisa 3. Valdkond mina ja keskkond	25
Lisa 4. Valdkond keel ja kõne	25
Lisa 5. Valdkond matemaatika	25
Lisa 6. Valdkond kunst	25
Lisa 7. Valdkond muusika	25
Lisa 8. Valdkond liikumine	25
Lisa 9. Päevakava	25
Lisa 10. Rühma tegevuskava ja stendi kohustuslikud osad	25
Lisa 11. Rühma õppeaasta aruanne	25
Lisa 12. Muusika- ja liikumisõpetaja õppeaasta aruanne	25
Lisa 12-1. Tugispetsialisti õppeaasta aruanne	25
Lisa 13. Otepää Lasteaia töötajate eneseanalüüs	25
Lisa 14. Koolivalmiduskaart	25
Lisa 15. Koolivalmiduskaardi juhend	25
Lisa 16. Arenguestluse kokkuvõte	25
Lisa 17. Pähklikese tunnistus	25
Lisa 18. Võrukaela tunnistus	25
Lisa 19. IAK	25
Lisa 20. Otepää Lasteaia lapse arengukaart (1-2aastane)	25
Lisa 21. Otepää Lasteaia lapse arengukaart (3–6aastane)	25
Lisa 22. Otepää Lasteaia lisatuge vajavate laste märkamise ja toetamise juhend	25

EESSÕNA

Otepää Lasteaia õppekava lähtub Eesti Vabariigi seadustest (Eesti Vabariigi haridusseadus, alusharidusseadus, alushariduse riiklik õppekava jt).

Tuginedes Eesti Vabariigi haridusseadusele on vanemal ja lasteaial või lasteaia pidajal lapse alushariduse omandamise toetamisel ühine vastutus. Lähtudes alushariduse riiklikust õppekavast on õppe- ja kasvatustegevuse üldeesmärk tagada lapse igakülgne ja järjepidev areng koostöös koduga. Samas on sätestatud, et väärtushoiakud, mis on isikliku õnneliku elu aluseks, kujundatakse koostöös koduga.

Otepää Lasteaia **moto**: laste tervis on asendamatu väärtus.

Lähtuvalt meie **visioonist** toetame nii suurt kui väikest.

Meie **missioon** on toetada iseseisvaks eluks vajalike oskuste kujunemist.

Meil on **neli põhiväärtust**.

Koostöö. Usume, et koos on parem.

Loovus. Lähtume loovuse arendamisel lapsest.

Tervis. Toetame tervislike eluviiside kujunemist.

Kuuluvustunne. Kaasame nii lapsi kui täiskasvanuid.

1. LIIK JA ERIPÄRA

Otepää Lasteaed (edaspidi lasteaed) on Otepää valla munitsipaallasteasutus, milles toimub õppe- ja kasvatustegevus eesti keeles. Lasteaed on 1,5–7aastastele lastele hooldu ja alushariduse omandamist võimaldav õppeasutus. **Lasteaed toetab lapse perekonda**, soodustades lapse kasvamist ja arenemist ning tema individuaalsuse arvestamist. Lasteaed tegutseb kahes eraldi asetsevas hoones (edaspidi Võrukaela maja ja Pähklikese maja). Mõlemal majal on oma laul ja logo.

Lasteaias on üheksa **rühma**: üks hoiurühm, kaks liitrühma, kuus aiarühma. Rühmad püütakse komplekteerida ühevanuselistest lastest. Rühmadel on oma nimed: Kröll, Lepatriinu, Mesimumm, Otike, Pähklipureja, Sajajalgne, Kaisukarud, Karuott ja Mürakarud.

Lasteaia eripärad on järgmised:

- eesti rahvakultuuri järjepidevuse kandmine;
- liikumisaktiivsust soodustavad tingimused;
- mitmekülgse elukeskkonna aktiivne kasutamine;
- projektõppe rakendamine.

2. ÕPPE- JA KASVATUSTEGEVUSE EESMÄRGID

Õppe- ja kasvatustegevuse **üldeesmärk** on tagada lapse igakülgne ja järjepidev areng koostöös koduga. Sellest lähtuvalt toetab õppe- ja kasvatustegevus lapse kehalist, vaimset, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut, mille tulemusel kujunevad lapsel:

- terviklik ja positiivne minapilt;
- oskus mõista ümbritsevat keskkonda;
- eetiline käitumine ning algatusvõime;
- esmased tööharjumused;
- kehaline aktiivsus ja arusaam tervise hoidmise tähtsusest;
- mängu-, õpi-, sotsiaalsed ja eneseregulatsiooni oskused.

Õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgistamise aluseks on õppekavas kirjeldatud lapse üldoskused ja arengutulemused eri valdkondades.

Lasteaia õppe- ja kasvatustegevuse eesmärgid on järgmised:

- laps on aktiivne õppija ja oskab teha valikuid;
- laps on loov ning julgeb avaldada oma arvamust ja ideid;
- laps hoolib kaaslastest, Eestist ja keskkonnast, sh väärtustab Otepääd ja selle lähiümbrust kui oma kodukohta;
- laps väärtustab tervislikku eluviisi ja liikumisaktiivsust;
- lapse arengut toetab lasteaia personali ning lastevanemate koostöö.

3. ÕPPE- JA KASVATUSTEgevuse Põhimõtted

Otepää Lasteaias on õppe- ja kasvatustegevuse läbiviimiseks 15 põhimõtet.

1. Lapse individuaalsuse ja arengupotentsiaali arvestamine. Iga laps on eriline ja ainulaadne erinedes teistest nii oma omaduste, võimete, oskuste, kogemuste, teadmiste kui arengutempo poolest.

2. Lapse tervise hoidmine ja edendamine ning liikumisvajaduse rahuldamine. Lapsepõlves luuakse inimese elukaare alusmüür. Tervislikud eluviisid ja liikumisaktiivsus kujunevad harjumuseks kui nendega maast madalast koos kasvada. Lasteaed pakub lapsele mitmekülgset ja tervislikku toitu, vanusele sobivat päevakava ning mitmekülgseid liikumisvõimalusi. Laps liigub peamiselt spontaanselt, kui selleks on vajadus ja keskkonnatingimused seda soodustavad. Liikudes õpib laps keha tundma ja valitsema. Liikumispaijad ja lapsega läbiviidavad tegevused pakuvad lapsele mitmekülgseid kehalisi kogemusi.

3. Lapse loovuse toetamine. Koolieelikud on sünnipäraselt loomingulised. Lapse loovuse toetamiseks julgustatakse last vabalt oma tundeid ja arvamusi väljendama ning neile oma hinnangut andma. Lapsel lubatakse olla originaalne ning innustatakse lahendama probleeme ja otsima probleemidele mitut lahendust. Toetatakse lapse fantaasiamänge. Loovus areneb enim läbi liikumise ja vabamängu.

4. Mängu kaudu õppimine. Laps õpib oma keskkonnas aktiivselt tegutsedes. Mäng on koolieelses eas lapse põhitegevus, mis vastab parimal moel tema vajadustele ja toetab isiksuse terviklikku arengut. Mäng võimaldab lapsel ümbritseva maailma sügavama tunnetuse kaudu omandada mõtlemis- ja probleemilahendusoskusi, eneseväljendamis- ja suhtlemisoskusi ning empaatiavõimet, iseseisvust. Laps õpib siis, kui on aega mängida olulisi mängu.

5. Humaansete ja demokraatlike suhete väärtustamine. Lasteaias luuakse lapsele erinevad võimalused ja toetatakse omaalgatust, teo- ja otsustusvõimet. Tegutsemiskultuuri aluseks on kombed, sõlmitud kokkulepped ja ühised väärtushinnangud. Lapselt oodatakse oma arvamuse avaldamist. Iga inimene on ainulaadne ning erinevustest peetakse lugu.

6. Lapse arengut ja sotsialiseerumist soodustava keskkonna loomine. Rühma meeskond loob keskkonna, mis vastab lapse vanusele, huvidele, arengule. Keskkond on arengut soodustav,

turvaline, lapsesõbralik, valikuid pakkuv. Lapsele luuakse võimalusi mitmete nähtustega tutvumiseks ja tegutsemiseks erinevates olukordades erineval viisil. Lapsel on võimalik tegutseda üksi, väikeses ja suures grupis.

7. Lapsele turvatunde, eduelamuse tagamine. Laps tunneb end turvaliselt siis, kui ta teab, mida võib teistelt oodata. Kokkulepete kehtestamine koos tegutsemiseks annab lapsele kindluse ja turvatunde. Laps õpib siis, kui tal on hea olla. Selleks peab laps tundma eduelamust oma tegemistest ja õppimisest. Lapsele pakutakse tegevusi, mis vastavad tema arengule. Last hinnatakse temast endast lähtuvalt arvestades individuaalset edasiminekut.

8. Üldõpetusliku tööviisi rakendamine õppeprotsessis. Lapse tunnetus on koolieelses eas valdavalt terviklik ja see väljendub praktilise tegevuse kaudu. Seetõttu on oluline rajada õppe- ja kasvatusprotsess erinevate valdkondade teadmisi lõimivatele tegevustele, mis omakorda seostatakse teemade abil.

9. Kodu ja lasteasutus teevad koostööd. Lasteaed toetab lapse perekonda. Lapsevanem on partner, kes on kaasatud lasteaia igapäevatoösse ja kellega jagatakse vastutust. Koostöö kavandatakse läbi erinevate kaasamisvõimaluste: lastevanemate koosolekud, arenguvestlused, hoolekogu koosolekud, ühisüritused, individuaalsed vestlused, küsitlused.

10. Eesti kultuuritraditsioonide ja keele väärtustamine ning teiste kultuuride ja keelte eripäradega arvestamine. Lasteaia aastaringis järgitakse eesti kultuuritraditsioone ning rahvakalendritähtpäevi. Lastele tutvustatakse teiste kultuuride eripärasid printsiibil lähemalt kaugemale.

11. Oma kodukoha väärtustamine. Otepää looduskeskkonna, infrastruktuuri ja mitmekesiste sportimisvõimaluste kasutamine. Lapse lasteaia viibitud aja jooksul on tal võimalik:

- külastada Otepää erinevaid asutusi ja ettevõtteid;
- osaleda jalutus- ja õppekäikudel Otepää looduskaitsekohtadesse, kultuuri- ja ajalooliselt olulistesse paikadesse.

12. Tehnoloogiahariduse rakendamine. Toetatakse lapse oskust tulla toime kiiresti muutuvate tehnoloogilises elu- ja õpikeskkonnas. Õpetatakse mõistma tehnoloogia olulisust, piiranguid. Kujundatakse arusaamist, et nüüdisaegne tehnoloogia on alati eesmärgipärane. Läbi tehnoloogiahariduse rakendamise kujuneb lapses suutlikkus olla uuendustele vastuvõtlikum.

13. Liikluskasvatuse lõimimine. Läbi liikluskasvatuse arenevad tunnetusprotsessid (taju ja tähelepanu), käsitletakse tehis- (nt sõidukid) ja sotsiaalset keskkonda (nt põhjus-tagajärg seosed). Rõhuasetused on järgmised: 1,5–3aastastel tajude arendamine; 3–5aastastel lisaks ohud liikluses, turvavarustus, grupiga liiklemine; 6–7aastastel ettevalmistus iseseisvaks liiklemiseks.

14. Muukeelsete laste toetamine. Kui laps on kakskeelne, siis lähtutakse õppetegevuse läbiviimisel sellest, millise õppekeelega koolis laps õppima asub. Lähtutakse printsiibist „üks isik, üks keel,” et tagada järjepidevus ja vähendada pinget. Keele arendamiseks kasutatakse igapäevaselt aeglasemat kõnet, lihtsamaid sõnu, kordusi, täiendavaid selgitusi.

15. Kaasava hariduse rakendamine. Koostöine tugisüsteem ja õpetamisel lapse huvidest lähtumine loovad aluse kuuluvustunde tekkeks.

3.1. Õpikäsitus

Õpikäsitus Otepää Lasteaias seisneb järgnevas:

- õppimise kui elukestva protsessi väärtustamises;
- lapse eripäraga arvestamises;
- lapse aktiivses kaasamises;
- lapse arenguks vajalike tingimuste loomises;
- lapse mängu väärtustamises.

1. Õppimise kui elukestva protsessi väärtustamine. Õppimise tulemusel toimuvad muutused käitumises, teadmistes, hoiakutes, oskustes ning nendevahelistes seostes. Laps õpib matkimise, vaatlemise, uurimise, katsetamise, suhtlemise, mängu, harjutamise kaudu. Koolieelses eas on õppimisel oluline roll täiskasvanu eeskujul.

2. Lapse eripäraga arvestamine. Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisel ning läbiviimisel arvestatakse laste eripära: võimeid, keelelist ja kultuurilist tausta, vanust, sugu, terviseseisundit jms. Pedagoogid on laste arengu suunajad ning arengut toetava keskkonna loojad.

3. Lapse aktiivne kaasamine. Laps on õppe- ja kasvatustegevuses aktiivne osaleja ning tunneb rõõmu tegutsemisest. Last kaasatakse tegevuste kavandamisse, suunatakse tegema valikuid ning tehtut analüüsima.

4. Lapse arenguks vajalike tingimuste loomine. Õppe- ja kasvatustegevuses luuakse tingimused, et arendada lapse suutlikkust:

- kavandada oma tegevust, teha valikuid;
- seostada uusi teadmisi varasemate kogemustega;
- kasutada omandatud teadmisi erinevates olukordades ja tegevustes;
- arutleda omandatud teadmiste ja oskuste üle;
- hinnata oma tegevuse tulemuslikkust;
- tunda rõõmu enda ja teiste õnnestumistest ning tulla toime ebaõnnestumistega.

5. Lapse mängu väärtustamine. Lapsepõlves on lapse põhitegevuseks mäng. Looime tingimused, et lapsel oleks piisavalt aega vabamänguks. Mäng arendab loovust, selle vaatlusest saab täiskasvanu nii lapse arengu hindamiseks vajalikku infot kui projektõppeks vajalikud teemad.

3.2. Õpi- ja kasvukeskkonna kujundamise põhimõtted

Lasteaia õpi- ja kasvukeskkond toetab lapse positiivse enesehinnangu kujunemist ning lapse arenemist iseseisvaks, algatusvõimeliseks ja aktiivseks õppijaks. Keskkond jaguneb sotsiaalseks ja vaimseks ning füüsiliseks keskkonnaks.

Sotsiaalsed ja vaimsed keskkonda kujundavad järgmised põhimõtted.

- Lähtume lasteaia põhiväärtustest.
- Suuname lapsi koostööle (nt alagruppides tegutsemine).
- Anname lapsele aega oma mõtete väljendamiseks.
- Igapäevases rühmatöös lähtume kokkulepetest, mis on sõlmitud koostöös rühma lastega.
- Kohtleme lapsi võrdselt.

Füüsilise keskkonna kujundamise põhimõtted.

- Teemaseinad rühmades (nt projektõpe).
- Rahupesad.
- Liikumist sisaldavad õppetegevused rühmaruumis.
- Rühma kokkulepetest kinnipidamine.
- Igapäevane järjepidev ohuallikate seire.

3.3. Õppe- ja kasvatustegevuse sisu

Lasteaia õppekavas esitatakse õppe- ja kasvatustegevuse sisu järgmistes valdkondades:

- mina ja keskkond;
- keel ja kõne;
- matemaatika;
- kunst;
- muusika;
- liikumine.

Valdkondade eeldatavaid tulemusi käsitletakse vanuserühmade kaupa.

Nimetatud valdkondade sisu kirjeldatakse lähtudes alushariduse riiklikust õppekavast. Lasteaia õppe- ja kasvatustegevuse **põhiteljeks on valdkond *mina ja keskkond***, millega lõimitakse tegevused teistes valdkondades unustamata muuhulgas mängulisi tegevusi.

Lisaks valdkondadele eristatakse õppekavas nelja **üldoskuste** rühma:

- mänguuskused;
- tunnetus- ja õpioskused;
- sotsiaalsed oskused;
- eneseregulatsiooni oskused.

3.4. Valdkondade sisu ja eeldatavad tulemused vanusegruppide kaupa

Üldoskuste eeldatavad tulemused ning valdkondade eesmärgid, sisu, põhimõtted ja eeldatavad tulemused on vanusegruppide kaupa esitatud lisades 1–8.

Lisa 1. Üldoskused

Lisa 3. Valdkond *mina ja keskkond*

Lisa 4. Valdkond *keel ja kõne*

Lisa 5. Valdkond *matemaatika*

Lisa 6. Valdkond *kunst*

Lisa 7. Valdkond *muusika*

Lisa 8. Valdkond *liikumine*

4. ÕPPE- JA KASVATUSTEGEVUSE KORRALDUS, KAVANDAMINE

Lasteaias korraldatakse õppe- ja kasvatustegevust õppeaastate kaupa. Õppeaasta algab 1. septembril ning kestab 31. augustini.

4.1. Õppe- ja kasvatustegevuse korralduse alused

Lasteaias kulgeb lapse päev **päevakava** alusel (Lisa 9. Päevakava). Päevakava lähtub õigusaktist "Lastehoiu ja lasteaia õpi- ja kasvukeskkonna nõuded". Päevakava on rühmades erinev ning sõltub rühma laste vanusest. Päevakava määrab kindlaks laste päevarütmi, kus vahelduvad igapäevatoimingud, laste mäng, vabategevused ning pedagoogi kavandatud õppe- ja kasvatustegevused. Päevakava võimaldab lastele sujuva ülemineku ühelt tegevuselt teisele. Päevakava koostatakse iga õppeaasta algul rühma tegevuskava ühe osana.

Iga õppeaasta alguses koostatakse **lasteaia õppeaasta tegevuskava**, mille alusel koostavad rühmaõpetajad ELIIS.eu keskkonnas rühma õppeaasta tegevuskava.

4.2. Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine rühmas

Rühma õppeaasta tegevuskava (Lisa 10. Rühma tegevuskava ja stendi kohustuslikud osad) koostamisel võetakse arvesse lasteaia õppeaasta tegevuskava, lasteaia õppekavas sätestatud õppe- ja kasvatustegevuse põhimõtteid, lasteaia eripärasid, laste arengu analüüsi, laste huvisid ja rühma soolist koosseisu.

Septembrist maini kavandatakse õppetegevust **kuu- või projektiplaanidena**. Suveperioodil toimub õppe- ja kasvatustegevuse valdkondade sisu kordamine ning valdavalt toimuvad mängulised tegevused õues. Kuuplaanid esitatakse e-keskkonnas ELIIS.eu hiljemalt planeeritud kuu esimeseks kuupäevaks. Projektiplaanide algus- ja lõpuajad lähtuvad lastepoolsest huvist. Rühmades, kus õppetegevus tugineb projektõppel, koostatakse ainult projektiplaan ja uue projekti ootuses kuukava ei looda.

Nii kuu- kui projektiplaani koostamise aluseks on e-keskkonnas ELIIS.eu olemasolev mall.

4.2.1. Õppe- ja kasvatustegevuse kavandamine liitühendas

Liitühenda õppe- ja kasvatustegevusi kavandades seatakse eri vanuserühmade laste tegevusele eakohased eesmärgid, et kõik lapsed saaksid igakülgsest areneda. Liitühenda perioodiplaanis kajastuvad vähemalt kahe vanuserühma eesmärgid ja tegevused.

Liitühma tegevusi kavandades:

- arvestatakse laste arengutaset ja -tempot;
- pakutakse lastele tegevusi nii sarnase kui ka erineva koosseisuga rühmades, st valikuvõimalust tegutseda ühevanuste või eri vanuses laste hulgas;
- tegevuste aega kavandades arvestatakse, et tegevuse varem lõpetanud lastele võib anda teise tegevuse, mis ei pruugi olla ainult vabategevus, vaid võib olla ka organiseeritud tegevus;
- järkjärgulise tegevuse puhul on soovitatav iseseisvaks tegevuseks kavandada tuttav või kordamist vajav materjal.

4.3. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus rühmas

Lasteaias korraldatakse rühmades õppe- ja kasvatustegevust üldõpetusliku tööviisi järgi või lähtudes projektõppes, tegevusi lõimides ning lasteaia õppekava õppe- ja kasvatustegevuse põhimõtteid järgides.

Õppe- ja kasvatustegevust korraldades lähtutakse alljärgnevast.

- Lõimitakse valdkondi ja teemasid.
- Kuu või projekti jooksul lõimitakse järgmisi tegevusi: kuulamine, kõnelemine, lugemine ja kirjutamine, vaatlemine, uurimine, võrdlemine, arvutamine ning mitmesugused liikumis-, muusika- ja kunstitegevused.
- Õppe- ja kasvatustegevusi seostatakse eelkõige Otepää ning Otepää lähiümbruse inimeste, looduse ja asutustega. Õpitavaga (objektid, nähtused) tutvutakse loomulikus keskkonnas.
- Õppe- ja kasvatustegevused viiakse läbi esteetilises ja turvalises ning üksi ja ühistegevusi võimaldavas keskkonnas.
- Õppe- ja kasvatustegevusi läbi viies arvestavad õpetajad laste keskendumisvõimet ja tähelepanu.

4.3.1. Õppe- ja kasvatustegevuse korraldus liitühmas

Õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisel liitühmas arvestab õpetaja laste tegelikku arengutaset, et jagada lapsed võimalikult sobilikesse rühmadesse.

Liitühmas on töö organiseerimiseks erinevad viisid.

- Kogu rühm tegeleb üht liiki tegevusega, mis tavaliselt toimub hommikuringis. See tegevus sobib häälestamiseks, teema sissejuhatamiseks, kokkulepete sõlmimiseks ja üldiste juhendite andmiseks, õppekäikudeks, keele ja kõne valdkonna tegevusteks

(vaatlemine, uurimine, lavastusmäng jm).

- Kogu rühm tegeleb ühte liiki tegevusega, kuid ülesande raskusaste on vanuseti erinev.
- Tegevus on üheaegne, kuid nooremal ja vanemal rühmal on see erinev.
- Tegevus toimub ainult ühe vanusegrupiga, kui teine vanusegrupp on liikumis- või muusikategevuses.

4.4. Õppe- ja kasvatustegevuse analüüs

Kuukava analüüs (esimese aasta rühmal) esitatakse hiljemalt analüüsitavale kuule järgneva kuu kümnendaks kuupäevaks ning see lähtub kuukavas seatud eesmärkidest ja nende täitmisest. Analüüs sisaldab arutelu, millest selgub, kuidas valdkondadele seatud eesmärgid täitusid ning see esitatakse ELIIS.eu keskkonnas. Projektiplaani analüüsitakse nii selle kestel kui lõppedes.

Maikuu teises pooles esitatakse ELIIS.eu keskkonnas õppe- ja kasvatustegevuse analüüs rühma kohta tervikuna (Lisa 11. Rühma õppeaasta aruanne). Analüüs on aluseks järgmise õppeaasta õppe- ja kasvatustegevuse kavandamisele rühmas ning see on rühma järgmise õppeaasta tegevuskava osa. Muusika- ja liikumisõpetaja ning tugispetsialistid esitavad aruande lähtudes neile etteantud nõuetest (Lisa 12. Muusika- ja liikumisõpetaja õppeaasta aruanne, Lisa 12-1 Tugispetsialisti õppeaasta aruanne). Kõik lasteaia töötajad täidavad aprillikuu alguseks eneseanalüüsi (Lisa 13. Otepää Lasteaia töötajate eneseanalüüs).

4.5. Õpetaja vastutus õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisel, kavandamisel

Tegemist on jagatud vastutusega, mis tähendab, et lapse arengu toetamisel **tehakse koostööd lapsevanematega**. Lapsevanemal võimaldatakse osaleda õppe- ja kasvatustegevuse kavandamises, saada tagasisidet lapse arengust ning osaleda partnerina lapse arengu toetamises. Õpetaja loob lapsevanemaid kaasates lapse arengut toetava kasvu- ja õpikeskkonna. Soodsa kasvukeskkonna loomiseks võib õpetaja küsida lapsevanematelt täiendavat infot kodu ja lapse kohta vestluse või ankeedi kujul.

Õpetaja vastutab õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisel ning kavandamisel alljärgneva eest.

- 1) Igal lapsel on nõuetele vastav arengumapp (nõuded esitatud käesoleva õppekava punktis 5.2.).
- 2) Kui laps tuleb lasteaeda, siis avab õpetaja ühe nädala jooksul lapse arengukaardi, mis avalikustatakse lapsevanemale. Kaarti täidetakse järjepidevalt. Täitmise aluseks võivad olla intervjuu, arengumängud ja -testid, kunstitööde analüüs, igapäevane

Otepää Lasteaia õppekava

vaatlus/märkamine (ELIISI lahter „tagasiside lapse arengu kohta“). Aluseks on nõue, et vähemalt üks kord õppeaastas koostab õpetaja lapse arengust kirjaliku kokkuvõtte.

- 3) Arenguestlused on dokumenteeritud (Lisa 16. Arenguestluse kokkuvõte). Lapse esimesel lasteaia-aastal toimub sügisperioodil perevestlus, viimasel lasteaia-aastal viiakse sügisperioodil läbi arenguestlus. Ülejäänud rühmade arenguestlused on vajaduspõhised. Vajaduspõhisust on täpsemalt selgitatud õppekava lisadokumendis (Lisa 22. Otepää Lasteaia lisatuge vajavate laste märkamise ja toetamise juhend) ja õppekava alapeatükis 5.2.
- 4) Õpetaja on lapse viimasel lasteaia-aastal täitnud lapse koolivalmiduskaardi.
- 5) Nõutav dokumentatsioon on esitatud õigeaegselt ja korrektselt (kuu- või projektiplaan, kuuplaani analüüs, päeviku sissekanded, stand, rühma õppeaasta tegevuskava, lapse arengumapp, arengu- või koolivalmiduskaart, IAK, arenguestluse kokkuvõte, õppeaasta analüüs, eneseanalüüs).

5. LAPSE ARENGU HINDAMINE JA ANALÜÜSIMINE

Lapse arengu hindamine ja analüüsimine on oluline lapse eripära mõistmiseks, lisatoevajaduse väljaselgitamiseks, positiivse enesehinnangu ja arengu toetamiseks ning õppe- ja kasvatustegevuse kavandamiseks koostöös lapsevanemaga.

5.1. Lapse arengu hindamise ja analüüsimise põhimõtted

Lapse arengu hindamine on osa igapäevasest õppe- ja kasvatustsüklist. Lapsi jälgitakse nii igapäevatoimingutes, vabamängus kui ka pedagoogi suunatud tegevustes. Rühmaõpetaja tutvustab lapsevanemale lapse arengu hindamise põhimõtteid ja korraldust kas rühmas toimival lastevanemate koosolekul või arenguvestluse käigus.

Lapse esimesel lasteaia-aastal dokumenteeritakse lapse areng ELIIS.eu-s 1-2aastase lapse arengukaardis (Lisa 20. Otepää Lasteaia lapse arengukaart (1-2aastane)), järgmistel aastatel täidetakse 3–6aastase lapse arengukaarti (Lisa 21. Otepää Lasteaia lapse arengukaart (3–6aastane)) ning viimasel lasteaia-aastal täidavad õpetajad koolivalmiduskaarti (Lisa 14. Koolivalmiduskaart). Koolivalmiduskaardid kantakse hariduse infosüsteemi. Nii arengu- kui koolivalmiduskaarti säilitatakse lasteaias viis aastat alates kuupäevast, mil laps lõpetas lasteaia.

Lapse arengu hindamisel võetakse aluseks

- lapse vanust ja eripära;
- lasteaia õppekavas välja toodud õppe- ja kasvatustegevuste valdkondade tulemusi;
- metoodilist materjali.

Lapse arengut kirjeldatakse

- lähtuvalt lapsest;
- väärtustades saavutatut;
- tunnustades lapse toimetulekut, arenemist, positiivseid hoiakuid ja huvi.

5.2. Lapse arengu hindamise ja analüüsimise korraldus

Igale lapsele koostatakse isiklik arengumapp, mis sisaldab erinevaid lapse arengut tõestavaid materjale. Kogu materjal kogutakse kokku ühte arengumappi, mida igal õppeaastal täiendatakse. Lapse arengumappi koguvad infot pedagoogid.

Arengumapis on:

- tiitelleht;
- vahelehed õppeaastate kaupa;
- joonistused, millega hinnata lapse arengut alates kolmandast eluaastast (nt „Mina ise”; „Inimene, maja, puu”; „Perepilt”);

Otepää Lasteaia õppekava

- lapse enda valitud lemmikkunstitöö (põhjendusega);
- õpetaja valitud kunstitöö, mis annab ülevaate lapse saavutusest;
- lapsevanema(te)ga läbiviidud arenguestluste kokkuvõtted;
- arenguhindamise materjalid (intervjuud, arengumängud ja -testid).

Kui lapsevanem või vähemalt üks lasteaia töötaja näeb vajadust **arenguestluseks**, siis viib rühmaõpetaja selle läbi (Lisa 16. Arenguestluste kokkuvõte). Erandiks on esimese aasta rühm (kohustuslik perevestlus sügisperioodil) ja viimase aasta rühm (kohustuslik arenguestlus sügisperioodil). Arenguestluste kokkuvõtet säilitatakse lapse arengumapis. Lasteaia lõpetamisel jääb üks eksemplar lasteaeda (säilitatakse viis aastat). Soovi korral saab lapsevanem kokkuvõtte vestluse järel paber kandjal või ELIISI teel.

Rühma tulnud uute laste vanematega võivad õpetajad teha tutvumisvestluse, mis toimub võimalikult kiiresti peale lapse lasteaeda tulekut ning keskendub peamiselt koduse kasvukeskkonna väljaselgitamisele.

Arenguestluseks koostab õpetaja ettevalmistava küsimustiku, mille võib anda vanemale eelnevalt täitmiseks. Lapsevanem saab tagasisidet lapse arengust arengumapi ja -kaardi kaudu. Arenguestluste viib/viivad läbi rühmaõpetaja/rühmaõpetajad, kuid vajadusel kaasatakse ka teisi erialaspetsialiste. Arenguestluste kuupäev ja sellest osavõtjad fikseeritakse ning kokkuvõtte lisatakse lapse arengumappi. Osapoolte kokkuleppel võib arenguestlusti läbi viia ka telefonitsi või turvalises internetikeskkonnas.

Kui vähemalt üks lapsega kokkupuutuv lasteaia töötaja näeb arenguestluste vajadust, kuid vanem ei nõustu vestlusel osalemisega, siis pärast kolmekordset pöördumist võtab lasteaia direktor ühendust lastekaitsetöötajaga. Aluseks on lapse õigus saada igakülgset tuge.

Vajaduspõhisel arenguestlustel

- antakse vanemale tagasisidet lapse arengust ja õppimise tulemustest;
- selgitatakse lapsevanema seisukohad ja ootused lapse arengu suhtes;
- lepitakse kokku kodu ja lasteaia edasised tegevused lapse arengu toetamiseks.

6–7aastaste laste areng fikseeritakse ka **koolivalmiduskaardis** (Lisa 14. Koolivalmiduskaart, Lisa 15. Koolivalmiduskaardi juhend). Koolivalmiduskaardis hindavad lapse arengut ka liikumis- ja muusikaõpetaja. Tugispetsialistid toovad esile vaid selle osa, mis on vajalik koolis töötavale spetsialistile. Koolivalmiduskaart avatakse hiljemalt jaanuaris ning see valmib 15. maiks. Koolivalmiduskaardi allkirjastavad selle täitmisel osalenud isikud, lapsevanem ja direktor.

Otepää Lasteaia õppekava

Kui laps vajab lasteaia hinnangul **koolipikendust**, siis antakse lapsevanemale vastavasisuline soovitus. Lapsevanem otsustab, kas pöördub nõustamiskomisjoni poole. Koolipikenduse soovitus tuuakse välja koolivalmiduskaardil. Koolipikenduse määrab kooliväline nõustamismeeskond, kes annab ka soovitused, kuidas pikendusaastal last paremini toetada.

Lisaks arengumapile ja koolivalmiduskaardile saab laps lasteaia lõpetamisel **lõputunnistuse**, mis sisaldab kohustuslike elementidena lasteaia logo; lasteaia maja nime; sõna *tunnistus*; lapse nime; lauset *on läbinud lasteaia õppekava*; rühmapersonali, muusika-liikumisõpetaja ja direktori nimesid, allkirju ning väljaandmise kuupäeva (Lisa 17. Pähklikese tunnistus, Lisa 18. Võrukaela tunnistus).

6. LISATUGE VAJAVA LAPSE ARENGU TOETAMINE

Lähtuvalt Otepää Lasteaia lisatuge vajavate laste märkamise ja toetamise juhendist (Lisa 22) vajab laps lisatuge, kui tema võimetest, terviseseisundist, keelelisest ja kultuurilisest taustast või isiksuseomadustest tingitud arenguvajaduste toetamiseks on vaja teha muudatusi või kohandusi lapse kasvukeskkonnas (mängu- ja õppevahendid, ruumid, õppe- ja kasvatusmeetodid jm) või rühma tegevuskavas. Lisatoevajadusega lastega tehtava töö peaesmärgiks on saavutada olukord, kus laps saab elada täisväärtuslikku elu vaatamata lisatoevajadusele. Meie töö põhimõtteks on lisatoevajaduse võimalikult varajane märkamine, õigeaegne ja läbimõeldud sekkumine, lapsevanemate ja õppeasutuse personali toetamine, meeskonnatöö.

Lisatuge vajava lapse arengu toetamiseks töötavad lasteaias logopeedid ja eripedagoog. Tugiteenuste koordineerija ülesanneteks on õppetöö ja arengu toetamiseks vajaliku lasteaiasisese meeskonnatöö korraldamine ning lasteaiavälises võrgustikutöös osalemise koordineerimine (nt Rajaleidjasse suunamine, uuringute/koolituste soovitamine). Ta juhendab õpetajaid lapse esmase toe kavandamisel ning teeb direktorile ettepanekuid lisatuge vajavate laste efektiivsemaks toetamiseks.

6.1. Lisatuge vajava lapse arengu toetamise põhimõtted ja korraldus

Lisatuge vajava lapse, sealhulgas andeka lapse arengu toetamiseks lasteaias teevad koostööd rühmaõpetajad, muusika- ja liikumisõpetaja, logopeed ning eripedagoog. Õppeaasta alguses (oktoobris) toimuvad rühmapõhised ümarlauad, kus rühmapersonal ja tugimeeskond kaardistavad abivajavad lapsed. Samas täpsustatakse nende laste lisatoevajaduse kitsamad valdkonnad, edasiseks igapäevaseks tegutsemiseks vajalikud kohandused rühmas. Novembrist maikuuni toimuvad koostöös tugimeeskonnaga rühmade vajaduspõhised ümarlauad, kus keskendutakse konkreetse rühma lisatuge vajavatele lastele. Eesmärgiks on ühiselt leida viisid, kuidas lapsi toetada. Ümarlauad põhinevad õpetajatepoolsel varasemal laste arengu hindamisel.

Lisatoevajaduse märkamiseks viiakse lasteaias läbi laste arengutaseme **järjepidevat igapäevast** hindamist. Vajadusel koostavad rühma pedagoogid koostöös logopeedi, eripedagoogi ning muusika- ja liikumisõpetajatega lapsele individuaalse arenduskava (edaspidi IAK, Lisa 19. IAK). **IAK-s** määratakse individuaalsed eesmärgid ja toetavad tegevused ning lapsevanema poolt läbiviidavad toetavad tegevused kodus. IAK koostatakse lapsele kindlaks ajavahemikuks neis arenguvaldkondades, milles tema arengutase erineb eeldatavast eakohasest

Otepää Lasteaia õppekava

tasemest. IAK koostamist alustab rühmaõpetaja lisatoevajaduse teadasaamise (nt Rajaleidja otsus) hetkest ühe kuu jooksul, koolipikenduse saanud lapse puhul valmib kaart septembrikuu jooksul. Olenevalt lisatoevajadusest esitab IAK lapse arengule rühma õppekavaga võrreldes kas kõrgendatud nõudmisi (andekad lapsed) või vähendatud nõudmisi (arengulise mahajäämusega lapsed). Lapsevanemaid nõustatakse lapse lisatoevajaduse ja koolikohustuse täitmise edasilükkamise küsimustes. Kui laps vajab tuge mõne üksiku valdkonna arendamises, ei pruugi tal olla Rajaleidjapoolset IAK soovitusi. Sellisel juhul seatakse konkreetsed valdkonnaülesed toetavad eesmärgid oktoobrikuisel ümarlaul tuginedes varasemale kaardistamisele (lapse arengu hindamine rühmas, tugispetsialistide tähelepanekud). Eesmärk on lähtuda lapsest ning toetada tema arengut olenemata ametlike dokumentide määramissoovituse puudumisest.

Lisatuge vajava lapse arengu toetamise korraldus on kirjeldatud dokumendis „Otepää Lasteaia lisatuge vajavate laste märkamise ja toetamise juhend” (Lisa 22).

7. KOOSTÖÖ LAPSEVANEMATEGA

Lasteasutuse pedagoogid teevad lapsevanemaga lapse arengu toetamiseks koostööd, mis põhineb dialoogil, vastastikusel usaldusel ja lugupidamisel. **Lasteasutus toetab lapse perekonda**, et soodustada lapse kasvamist ja arenemist.

7.1. Lapsevanemaga koostöö põhimõtted

Pedagoog teavitab regulaarselt lapsevanemat lapse arengust ja õppimisest ning õppe- ja kasvatustegevuse korraldusest. Pedagoog loob lapsevanemale võimalused saada tuge ja nõu õppe- ja kasvatusküsimustes. Lapsevanemal võimaldatakse osaleda õppe- ja kasvatusprotsessi kavandamises ja läbiviimises ning anda tagasisidet lasteasutuse tegevusele.

Lasteaias tegutseb hoolekogu, kelle ülesandeks on jälgida, et õppe- ja kasvatustegevus vastaks laste arengule ja huvidele ning teha sellesuunalist koostööd lasteaia personaliga. Hoolekogu tööd reguleerib Otepää Lasteaia hoolekogu põhimäärus.

7.2. Lapsevanemaga koostöö korraldus

Koostöö lapsevanematega planeeritakse rühma tegevuskavasse.

Erinevaid koostöövorme: hoolekogu tegevused, lastevanemate koosolek, arenguvestluse läbiviimine, rahulolu-uuring jm küsitlused, suhtlemine laste toomise ja viimise ajal, ühisüritused, talgud, kirjalikud teated stendil/koduleheküljel/ELIISis, lektorid lasteaias, suunav kirjandus lasteaia kodulehel.

- Septembrikuu lõpuks valivad vanemad igast rühmast **hoolekogu** koosseisu ühe esindaja. Hoolekogu koosolekud toimuvad lasteaias vastavalt vajadusele. Hoolekogu koosolekute protokollid on avalikustatud lasteaia koduleheküljel.
- Õppe- ja kasvatustegevuse korraldamise kohta saab lapsevanem infot rühma **lastevanemate koosolekul**. Koosolek kutsutakse kokku vähemalt üks kord õppeaastas, üldjuhul septembris.
- Lapse arengu kohta antakse lapsevanemale infot vajaduspõhisel **arenguvestlusel**, (erisus kehtib esimesele ja viimasele rühmale, vt täpsemalt alaptk 4.5), arengukaardi avalikustamise abil.
- Lasteaias toimuva kohta jagatakse infot peamiselt ELIIS.eu vahendusel, aga ka lasteaia kodulehe ja rühma stendi (Lisa 10. Rühma tegevuskava ja stendi kohustuslikud osad) kaudu.

Otepää Lasteaia õppekava

- Lastevanemate ootuste väljaselgitamiseks ja tagasiside saamiseks viiakse igal aastal läbi **rahulolu-uuringud**. Uuringu tulemustest antakse lapsevanemale tagasisidet lastevanemate üldkoosolekul, rühmakoosolekul või esitatakse tulemused lasteaia kodulehel.

8. KAASAVA HARIDUSE RAKENDAMINE

Näeme kaasamist Otepää Lasteaias **pideva protsessina**, mis lähtub põhimõttest, et igapäev (nii lapsel, lapsevanemal kui lasteaia töötajal) on hoolimata tema eripäradest võrdsed võimalused.

Lasteaia meeskond lähtub ideest, et efektiivse ja koostöise kaasamise tulemusel tunnevad laps ja täiskasvanu **ühtekuuluvustunnet** nii haridusasutuses kui kogukonnas laiemalt. Lapsele annab nimetatud tunde tekkimine omakorda parema ettevalmistuse eluks (meie missioon).

Kaasava hariduse rakendamist toetab alljärgnev.

- Lasteaia põhiväärtustest, missioonist ja visioonist lähtumine on igapäevane.
- Lisatuge vajavate laste toetamiseks oleme töötanud õppekava Lisa 22 („Otepää Lasteaia lisatuge vajavate laste märkamise ja toetamise juhend“), milles on selgitatud lisatuge vajava lapse õppekorralduse põhimõtted ja tugiteenuste rakendamise kord.
- Lisatuge vajavate lastega tegutsemist koordineerib tugiteenuste koordineerija koostöös juhtkonna, logopeedide, rühmatöötajate, lapsevanemate ja lasteaia väliste asutustega.
- Tugisüsteem hõlmab ka personali (täiendkoolitused, õpiringid, toetavad vestlused, mentorlus, töökeskkonnavoliniku olemasolu, ajurünnakud).
- Lapsest lähtuv õppetegevuse planeerimine ja läbiviimine (nt projektõpe).
- Võimalusel viime õppe- ja kasvatustööd läbi heterogeensetes alagruppides, et lapsed saaksid abivajaduse ilmnemisel tugineda kaaslasele ning teadvustada meie kõigi erinevusi.
- Rakendame erinevaid koosõpetamise viise (peamiselt kaks õpetajat meeskonnana ning õpijaamades tegutsemine).
- Pakume üldist tuge (õpetajapoolne individuaalne lisajuhendamine, tugispetsialisti teenus, vajadusel individuaalne või alarühma õpe). Nõustamismeeskonna otsuse alusel ja vanema nõusolekul võimaldame tõhustatud või erituge.
- Rühmade vajaduspõhised ümarlauad koostöös tugispetsialistidega, kus ühiselt analüüsitakse lisatoevajadusega lapse arengut, seatakse arengut toetavaid eesmärgi.
- Lähtume põhimõttest, et probleemse käitumise taga on alati tähenduslik käitumine.

9. ÕPPEKAVA UUENDAMINE, TÄIENDAMINE, AVALIKUSTAMINE

Otepää Lasteaia õppekava on arenev dokument, mille **uuendamine ja muutmine** toimub alljärgnevatel põhjustel:

- seaduse ja omavalitsuse määruste muutumisel;
- parendamise eesmärgil ja uute ettepanekute tegemisel.

Õppekava muutmise reglemendi kohaselt hindavad õppe- ja kasvatustööga seotud töötajad õppekava uuendamise ja muutmise vajadust.

Õppekava parandus- ja muudatusettepanekuid on võimalik esitada õppe- ja kasvatustööga seotud töötajatel töökoosolekutel ja lapsevanematel hoolekogu esindaja vahendusel hoolekogu koosolekul. Ettepanekud arutatakse direktori eestvedamisel läbi töötajate üldkoosolekul. Vajadusel moodustatakse vastavad töögrupid, et tagada õppekava põhjendatud ja tulemuslik muutmine.

Lasteaia õppekava uuendamisel ja täiendamisel lähtutakse sisehindamise tulemustest. Samuti lapse arengu hindamise tulemustest, kus kajastub, kuidas soodustab õppekava ning sellest lähtuv õppe- ja kasvatustegevus laste arengut, mängu ja õppimist. Õppekava rakendumist analüüsitakse töötajate üldkoosolekul üks kord õppeaastas (mai-juuni). Analüüsi tulemused on aluseks õppe- ja kasvatustegevuse korraldamisele järgmisel õppeaastal ning vajadusel õppekava uuendamisele ja täiendamisele.

Lasteaia õppekava muudatused kinnitab lasteaia direktor, olles kuulanud ära hoolekogu arvamuse.

Otepää Lasteaia õppekava **avalikustatakse** lasteaia kodulehel, ilma lisadeta.

KOOSKÕLASTUSED

Otepää Lasteaia õppekava on kooskõlastatud:

- Lasteaed Võrukael pedagoogilise nõukogu otsus nr 3 (1-5/1, 21.09.2011).
- Lasteaed Pähklike pedagoogilise nõukogu otsus nr 1 (1-5/1, 04.10.2011).
- Lasteaed Pähklike hoolekogu otsus nr 3 (1-6/1, 11.10.2011).
- Lasteaed Võrukael hoolekogu (1-6/1, 13.10.2011).
- Otepää Lasteaia pedagoogilise nõukogu otsus nr 1 (1-5/3, 09.03.2020).
- Otepää Lasteaia hoolekogu otsus nr 3 (1-6/1, 06.10.2020).
- Otepää Lasteaia pedagoogilise nõukogu otsus nr 1 (1-5/1, 20.04.2021).
- Otepää Lasteaia hoolekogu otsus nr 1 (1-6/3, 11.05.2021).
- Otepää Lasteaia pedagoogilise nõukogu otsus nr 6 (1-5/1, 19.09.2024).
- Otepää Lasteaia hoolekogu otsus nr 8 (1-6/1, 11.11.2024).
- Otepää Lasteaia pedagoogilise nõukogu otsus nr 1 (1-5/3, 5.03.2025).
- Otepää Lasteaia hoolekogu otsus nr 1 (1-6/2, 17.03.2025).
- Otepää Lasteaia töötajate üldkoosoleku otsus nr 1 (1-8/36, 04.03.2026).
- Otepää Lasteaia hoolekogu otsus nr 1 (1-6/2, 18.03.2026).

LISAD

Lisa 1. *Üldoskused*

Lisa 3. *Valdkond mina ja keskkond*

Lisa 4. *Valdkond keel ja kõne*

Lisa 5. *Valdkond matemaatika*

Lisa 6. *Valdkond kunst*

Lisa 7. *Valdkond muusika*

Lisa 8. *Valdkond liikumine*

Lisa 9. *Päevakava*

Lisa 10. *Rühma tegevuskava ja stendi kohustuslikud osad*

Lisa 11. *Rühma õppeaasta aruanne*

Lisa 12. *Muusika- ja liikumisõpetaja õppeaasta aruanne*

Lisa 12-1. *Tugispetsialisti õppeaasta aruanne*

Lisa 13. *Otepää Lasteaia töötajate eneseanalüüs*

Lisa 14. *Koolivalmiduskaart*

Lisa 15. *Koolivalmiduskaardi juhend*

Lisa 16. *Arenguestluse kokkuvõte*

Lisa 17. *Pähklikese tunnistus*

Lisa 18. *Võrukaela tunnistus*

Lisa 19. *IAK*

Lisa 20. *Otepää Lasteaia lapse arengukaart (1-2aastane)*

Lisa 21. *Otepää Lasteaia lapse arengukaart (3–6aastane)*

Lisa 22. *Otepää Lasteaia lisatuge vajavate laste märkamise ja toetamise juhend*